

KISZÁMOLÓK, NÉPI HISTÓRIÁS VERS ÉS NÉPI ÜNNEPKÖSZÖNTŐ KÖZÉP-BÁNÁTBAN

A tanulmány a terepi kutatásom eredményének egy részét képezi, amely alkalmával a múlt század ötvenes–hetvenes éveiben is igen aktívan élő játékokat, kiszámolókat/kiolvasókat, népi históriás verseket és ünnepköszöntőket fedeztem fel és jegyeztem le.

Míg a kiszámoló/kiolvasók általában szájról-szájra szálltak (a nagyobb gyermekek továbbadták a kisebbeknek, testvér a testvérnek), addig a népi históriás vers és népi ünnepköszöntők már írásos alakban is megtalálhatók. Nyelvjárási szempontból érdekes megjegyezni, hogy nem lehetett mindig tetten érni az ő-ző nyelvjárást. Gyűjtésem alkalmával, arra törekedtem, hogy ahol az adatközlők nyelvjárásban mondták el a kiszámolót/kiolvasót ott, úgy is kerüljön feljegyzésre, míg az írásos hagyatékon már nem lehetett megtalálni a tájszólásra utaló jeleket.

Közép-Bánát magyarlakta településein ezek a kiszámoló/kiolvasók már rég feledésbe merültek, az ünnepi köszöntőket sem használják, a fegyorsuló életvitel nem ad alkalmat elmondásukra, de így, lejegyezve esélyt kap a jövő nemzedéke arra, hogy ha csak egy pillanatra is, de eléjük tárjuk az elmúlt kor szépségét.

A tanulmány két fejezetet tartalmaz: az első fejezetben a kiszámoló/kiolvasó mondókákat elemeztem, a második fejezet pedig a népi históriás verseket és a népi ünnepköszöntőket foglalja össze, amelyeket a Virág Gábor által is sikeresen használt módszerrel elemeztem. E gyűjtemény helytörténeti vonatkozásai is vitathatlanok, hiszen gazdagítják azt a hagyatékot, amelyet a bánati ember magának mondhatott.

Kulcsszavak: kiszámoló, kiolvasók, népi históriás vers, Közép-Bánát

KISZÁMOLÓK/KIOLVASÓK

A kiszámoló/kiolvasók rövid ritmusos versikék, amelyek könnyen elsajátíthatók és könnyen alkalmazhatók a gyermekjátékok megkezdéséhez. A legjobban elfogadható meghatározást Voigt (1975) adta, aki szerint a kiolvasó (vagy kiszámoló) folklórműfaj, gyermekjátékaink gyakori kezdete, szavanként vagy szótagonként mondott mondóka, amelynek a végén az utolsó nyelvi egységgel jelölik a játék valamelyik kitüntetett szereplőjét (VOIGT 1975: 169).¹

I.

A terepi kutatásom alkalmával a múlt század ötvenes–hetvenes éveiben ismert kiszámolókat/kiolvasókat jegyeztem le, amelyekkel a gyermekek játékba hívogatták a többieket, vagy az éppen játszott játék menetét szerették

¹ Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/v-magyar-nepkolteszet-63D6/a-gyermekkor-kolteszete-732D/mondokak-7339/mondokak-a-gyermekjatekokban-736D/> – letöltve: 2020. 12. 20.

volna megváltoztatni. Ezért kizárólag csoportos játékok alkalmával használták őket. Érdekes megjegyezni, hogy a halandzsza szövegű kiszámolók is igen ismertek voltak, ezeket sűrűn használták a játék megkezdésére. Ennek számos variációját fedeztem fel a gyűjtésem során.

A kiszámolók terjedelemben és mondanivalóban is változók:

1. *Fán vót fészök,
Fészökbe vót óra,
óra ütött (és itt mondanak egy számot, pl. 12).*
(TÓTH-GLEMBÁ 2021: 79).

2. *Egy, kettő, három,
macska ül az ágyon,
fogadjunk egy liter borba,
hogy az tizenhárom* (uo., 80).

3. *Egy, kettő, három, négy,
te kis leány hová mégy,
nem megyek én messzire,
csak a világ végére,
ott sem leszek sokáig,
csak tizenkét óráig* (uo., 80).

4. *Egyedem, begyedem, tengertánc,
Hajdú sógor mit kívánsz,
nem kívánok egyebet,
csak egy darab kenyeret* (uo., 81).

A következő kiszámoló/kiolvasó tréfás mondókára hasonlít, de felismerhető benne az öncsúfoló mondandó is:

*Pesten jártam iskolába, jól nevelt apám,
Azt gondolta, lesz belőlem tenkes kapitány.
Lett belőlem utcaseprő, vécepucoló,
Akire jut a százkettő, az lesz a hunyó!* (uo., 79)

*Hasonló érzelmeket vált ki a következő, panaszkodó hangú kiszámoló:
Lementem a pincébe vaját csipegetni,
Utánam jött édesanyám pofon veregetni.
Di dá dú, te vagy az a nagyszájú!* (uo., 80)

Vannak olyan kiszámolók, amelyek győzelemre sarkallnak és növelik az önbizalmat a csapatnál. Ilyen pl.:

Futballozni ment a csapat, kérdezi a kapitány: Hány gólt lőjtek? (uo., 79)

A következő halandzsavers is ismerős a bánátiak körében:

*Án tán ténusz
Szava- raka ténusz,
szava -raka tika-taka
vija vaja bum.* (uo., 81)

A halandzsavers ékes példája, a következő kiszámoló/kiolvasó versike, amelyet Muzslyán az '50-es, '60-as években játszottak a gyermekek a település Újsor nevű részén:

Szkumm! Ólid, vólid, ipasz, pípasz, katona, gricss!

II.

A tanulmány második részében a históriás énekeket és a népi ünnepi köszöntőket mutatom be. A históriás énekek ezen változatai jórészt a hallgatóság igényeit elégítették ki, egy meghatározott közönség ízlésére számítottak (VIRÁG 1992: 7), valamint egy meghatározott személyt vagy közösséget szólítottak meg. Sűrűn megtörtént, hogy ezeket a verseket rendelésre alkották a szerzők, akik sajnos a mai napig ismeretlenek maradtak az olvasóközönség számára.

Az alábbi népi ünnepköszöntő vers a jeles napok szokásköltészetéhez tartozik, amellyel Felső-Muzslya népe nevében, Takács József felsőmuzslyai bíró 1898-ban, az újév reggelén köszöntötte Rónay Jenő főispánt. A vers tartalma még jobban indokolt, ha tudjuk, hogy Rónay Jenő volt az akkori kincstári alispán, akinek sok jót köszönhettek a muzslyaiak (TÓTH-GLEMBÁ 2000: 30). A vers szerzője ismeretlen maradt, de a Torontál napilap 1898. január 1-i kiadásában megjelent:

*„Méltóságos főispán úr!
Boldog újévet kívánok!*

*Oh, Isten, ki lakozol a csillagos égbe,
Nézz le szent trónodról e szép magyar népre,
Nézz le szép hazánkra, s minden hű fiára,
Adjál áldást reánk az újév napjára.*

*Tartsd meg méltóságos főispán urunkat,
Ugymint szeretett fő jó igazgatónkat,
Kedves hű nejével és gyermekeivel,
Boldogítsa Isten ő szent kegyelmével.*

*Ezen áldott napra, midőn felvirradtunk,
Az egek Urának egy szép fohászt mondunk.
Éltesd főispánunk te mennyei Atya,
Takács József bíró ezeket óhajtja.*

*Muzslya községnek népei, s bírója,
Magyaros szivéből ezeket óhajtja,
Éljen főispánunk, a neve Rónay,
Boldogul folyanak le élte napjai.*

*Drága életéért kérjük az ur Istent,
A Ki mennyben s földön bölcsen végez mindent,
Áldja meg a Fő urunk szép hosszú étellel,
Igy köszöntjük máma szívből és lélekkel.*

*El sem mulaszthatom ezen újév napján,
Éljen méltóságos Rónay főispán,
Méltóságos neje vele sok években,
Boldogítsa a ki fent van az egekben.*

*Nemes családjukkal kit nagyon szeretnek,
Kiknek az életbe nagyon örvendeznek,
Legyen szerencsájuk minden lépésükbe,
Ezt kívánom itten minden verseimbe.*

*Felső-Muzslya község bírója és népe,
Nagy örömmel lép fel minden esküdtje,
Ugy az egész község szívékből kívánja,
Hogy ő méltóságát Isten soká tartsa.*

*Bevégzem verseim ez jó kívánatom,
Megújítva ismét e szavakat mondom.
Éljen méltósága, éljen kedve neje,
Adja meg ezt nekik kegyelem Istene.*

*A midőn felekeltem a napnak reggelén,
És én szemeimet az égre emelém,
Áld meg Jézus, akinek ezt írom,
Nem csak az életben még túl a síron.*

Éljen!” (forrás: Torontál napilap, 1898. január 1-jén)

A vers páros rímű sorokban íródott, tizenkettő, tizenhárom szótagú. Érdekes megjegyezni, hogy a vers ritmusa, hangulata és dallama nagyon hasonlít a lakodalmas rigmusokhoz, amelyeket úgyszintén ismeretlen szerzők szedtek rímbe. A vers antik színezetű újévi szerencse kívánság, megtalálható benne a hűségre hiteles értesítés is (VIRÁG 1997: 10). Világosan kivehető belőle a túlzott alázat és a szerénység, egyénisége felolvad a szolgálatban (uo.). Helyesírás tekintetében nem különbözik a ma is érvényes helyesírási szabályoktól, kivéve a stílust, amely ritmusában az akkori kort idézi.

A következő vers a népi költemények közé tartozik, amely a Torontál napilap hasábjain látott napvilágot. A cikk szerzője névtelen újjágíró, aki részletesen leírja a település korabeli viszontagságait az ivóvízzel kapcsolatban: „*Alig hihető, hogy még ilyesmi is lehetséges legyen nálunk Bánátban. Pedig tény, hogy Felső-Muzslyán egy pár helyet kivéve 400 kút közül, alig tartalmaz egy-kettő, főleg száraz időben, vizet. Igaz az is, hogy az ivóvíz párját ritkítja, csakhogy mi haszna, mikorra a gazda a jószágát megitatja, családja részére házalással kell vizet keresnie... hanem azért sokat nem hagyott a gondolat aludni, hogy milyen szép is volna az az ártézi*” (Forrás: Torontál, 1899. április 25.). A napi aktualitássá vált vízhiány arra ihlette az ismeretlen költőt, hogy versbe szedje a gondolatait, amelyet a Torontál napilap gyorsan le is közölt.

A muzslyaiak nemegyszer próbálkoztak artézi kút fúrásával, bár az sokkal költségesebb volt, mint az egyszerű ásott kút, viszont jobb volt a vize is, de nem nagy sikerrel jártak, nem tudták a kútfúrást befejezni, mert örökös pénzhiánnyal küzdöttek (TÓTH-GLEMBÁ 2000: 21, 22). Ezért megelégedtek az egyszerű ásott kúttal is. Ezzel kapcsolatban született meg a rimes sorokba szedett üzenet, ott volt az ártézi kút helyén rászögezve egy kis cölöpre:

„Itt e helyen sok pénz nyugszik,
 Huszonötezer forintig.
 Itt már rég el van temetve,
 Ki óhajtja, itt keresse.

Ássa ki azt ő magának,
 Mit se adjon a városnak,
 A város ide eltemette,
 Nincs most hozzá semmi köze.

Nyisd föl pajtás a lakatot,
 Akkor mindjárt megtalálod,
 Nem kerül sok fáradságba,
 Csak három évi munkádba.

Még azt ide eltemették,
 Jaj, de sokszor emlegették,
 Ki fogja azt megtalálni,
 a sok kincset majd fölászni.” (Forrás: Torontál, 1899. április 25.).

A vers páros rímű sorokban íródott, nyolc szótagú, amely ritmikus, patogós és ropogós hangulatot kölcsönöz a versnek és nyíltan beszél arról a melléfogásról, amellyel az ívóvízhez jutást mímeltek.

Megállapítható, hogy a vers szerzője gazdaságilag is tájékozott volt, ismerte a költségeket, és tudta, hogy „25 ezer forintba” került volna az ártézi, de a pénz elfogyott, a megkezdett kút helyét pedig lelakatolták. Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a diákköltészetből ered ez az alkotás. Erre vonatkozik a következő sor: „Nyisd ki pajtás a lakatot”.

A következő dal átköltött népdalból ered, az 1950-es években vált ismertté. Ismeretlen költő a szerzője, de a szöveget elemezve megfigyelhetjük, hogy a muzslyai nép virtusát jól ismerő szerzőről van szó:

Az eredeti népdal:

Lukácson búcsú lesz
 de még Muzslán nem,
 szeret engöm a babám,
 de én öttem nem.

Nem vagyok én adós
 nekem sem adós más
 nem bántok én senkit,
 Engem se bántson más.

Mögvörök én valakit
 Vagy engöm valaki,
 Hogyha én azt kibírom,
 Az is valami.

Megverek én valakit,
 vagy engem valaki,
 de az én rózsámat,
 Ne szeresse senki.

*Míg a fejem,
van a nyakam tetején
Addig Muzslán
lőszök a legény.*

*vagy levág valaki
Vagy én le valakit
de az én galambomhoz magam
Nem bocsátok senkit
(Népdal 1909-ből)*

A verset ö-ző nyelvjárásában jegyeztem le, úgy, ahogyan Muzslyán ismerték és énekelték (adatközlő: Gyömbér Mária).

IRODALOM

TORONTÁL, 1898. január 1.

TORONTÁL, 1899. április 25.

VIRÁG Gábor 1992. Topolya mezőváros históriája, Forum, Újvidék

TÓTH-GLEMBÁ Klára 2000. Mindönki Muzslára akar mönni, Logos

TÓTH-GLEMBÁ Klára 2021. Pápika, Kiss Lajos Néprajzi Társaság

Adatközlő: Gyömbér (szül. Varga) Mária (1943)

Internetes forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/v-magyar-nepkolteszet-63D6/a-gyermekkor-kolteszete-732D/mondokak-7339/mondokak-a-gyermekjatekokban-736D/> – letöltve: 2020. 12. 20.